

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/1 2021 s. 179-191, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

AZERBAYCAN MİLLÎ ŞAİRİ AHMET CEVAT'IN ŞİİRLERİNDE TÜRKİYE

İrfan Murat YILDIRIM*

Geliş Tarihi: Aralık, 2020

Kabul Tarihi: Şubat, 2021

Öz

Ahmet Cevat 1892-1937 yılları arasında yaşamış ve Stalin dönemi kurbanlarından binlerce aydından biri, Azerbaycanlı bir Türk şairidir. Türkiye'deki millî edebiyat ve Türkçülük fikirlerinden etkilenen sanatçı Azerbaycan'daki millî romantik edebiyat ekolünün en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Ahmet Cevat, o dönem Azerbaycan'da giderek hız kazanan yenileşme hareketlerinin içerisindeydi. Onu diğer şairlerden ayıran yön ise Azerbaycan istiklaline ve 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'da devlet kuracak olan millî ruhun duygularına tercüman olmasıdır.

Türkiye'deki millî edebiyat cereyanının ve Türkçülük fikirlerinin tesiri altında bulunan Ahmet Cevat, 1914-1918 yılları arasında Kafkasya ve Azerbaycan ve -kısmen de- Türkiye'deki her hareketi yaşar, her gelişmeden etkilenir ve bunları şiirine yansıtır. Bu bakımdan Ahmet Cevat'ı okumak; bir anlamda Azerbaycan Türkünün bu yıllardaki ümitlerini, millî heyecanlarını, duygularını tanımak, öğrenmek demektir.

Ahmet Cevat'ın şiirlerinde Turan düşüncesi ve Türkiye önemli bir yer tutar. Türkiye'deki siyasi ve sosyal hareketleri de yakından takip eden sanatçı şiirlerinde bunlara yer vermiş hatta şiirlerinin önemli kısmını Türkiye ve Turan fikirlerine ayırmıştır. A. Cevat, 1912 Balkan Savaşı sırasında İstanbul'da teşkil edilen Kafkas gönüllü kıtası mensubu olarak Trakya cephesinde, yine Nuri Paşa komutasında Bakü'yü İngiliz işgalinden kurtarmak için Azerbaycan'a giren Kafkas İslam Ordusuna destek için oluşturulan gönüllü birlikleriyle birlikte savaşmıştır. Türkiye sevgisi ve Türkçü fikirlerinden dolayı kurşuna dizilerek öldürülen şair Azerbaycan'da olduğu kadar Türkiye'de de tanınmakta ve sevilmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin millî marşının da sözleri sanatçıya aittir.

Anahtar Sözcükler: Ahmet Cevat, Selam Türkün Bayrağına, Azerbaycan Millî Marşı, Azerbaycan Millî Edebiyatı.

TURKEY IN THE POEMS OF AZERBAIJAN'S NATIONAL POET AHMET CEVAT

Abstract

Ahmet Cevat is an Azerbaijani Turkish poet who lived between 1892-1937, and one of the thousands of intellectuals who fell victim to the Stalin-era. The artist influenced by the national literature and Turkism ideas in Turkey, has been one of the most important figures of romantic national literature in Azerbaijan. Ahmet Cevat was a part of the reformation

* Dr. Öğr. Üyesi; Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, imuraty@yahoo.com

movements that gained momentum in Azerbaijan at that period. The aspect that distinguishes him from other poets is that he verbalizes Azerbaijan's independence and the national spirit that will establish a state in Azerbaijan on May 28, 1918.

Under the influence of national literature movement and Turkism ideas in Turkey, Ahmet Cevat has been involved with every movement and affected by every development in Caucasus, Azerbaijan -and partially in Turkey- between the years of 1914-1918, and reflected these in his poetry. In this respect, reading Ahmet Cevat means to know and learn the hopes, national fervour, and feelings of the Azerbaijani Turks in these years.

Turan idea and Turkey hold an important place in Ahmet Cevat's poetry. The artist closely followed the political and social movements in Turkey, and gave them a place in his poetry. Moreover, he dedicated an important part of his poetry to Turkey and Turan ideas. A. Cevat, as a member of the Caucasus volunteer troop formed in Istanbul during the 1912 Balkan War, fought on the Thrace front. Again under the command of Nuri Pasha, he fought together with the volunteer units formed to support the Islamic Army of the Caucasus, which entered Azerbaijan to save Baku from the British occupation. The poet, who is recognized and loved in Turkey as well as Azerbaijan, was executed by firing squad in consequence of his love for Turkey and his Turkist ideas. The lyrics of the national anthem of the Republic of Azerbaijan also belong to the artist.

Keywords: Ahmet Cevat, Selam Türkün Bayrağına, Azerbaijan National Anthem, Azerbaijan National Literature.

Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Mirza Fethalî Ahundzâde'nin nesirde açmaya muvaffak olduğu "millî ve vatani" cereyan, Hasan Bey Zerdabi'nin tesis ettiği gazetecilik ve Seyyid Azim'in şiirdeki yenilik hamleleriyle daha da gelişti. Bir sonraki kuşakta Necef Bey Vezirli, Abdürrahim Bey Hakverdili, Mirza Elekber Sabır, Celil Memmedguluzâde, Memmed Hadi gibi büyük şahsiyetler yetişti (Akpınar, 1984, s. 123).

20. yüzyılın başları Azerbaycan edebiyatının uyanma, dünyayı tanıma, millî kimliğini arama ve bulma yıllarıdır.

Rusya'da 1905 yılında Meşrutiyetin ilanından sonra Azerbaycan edebiyatı, Türkiye'nin etkisiyle "Türkçülük" cereyanının; Türkiye, İran ve diğer İslam ülkelerinin tesiri ile "İslamcılığın"; Rusya dolayısıyla çağdaş siyasi ve sosyal cereyanların ve 1920'lere yaklaştıkça da sosyalist akımların tesiri altındadır. Bu bakımdan 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki edebiyatta bu üç akımın da temsilcilerine rastlanır. Bu dönem Azerbaycan şiiri ise klasik şiir ve halk şiirinin dışında iki yönde gelişir: realist şiir ve romantik şiir. Bir de bunların dışında hiçbir edebî cereyana mensup olmayıp kendi başına bir ekol oluşturan Molla Nasreddinciler vardır (Akpınar, 1994, s. 69-70).

20. yüzyılın Azerbaycan millî romantik edebiyatının şiirdeki en kudretli temsilcileri Hadi, Cavit, Sıhhat ve Ahmet Cevat'tır. Ahmet Cevat yenileşme hareketlerinin içerisinde. Onu diğer şairlerden ayıran yön ise, Azerbaycan istiklaline ve 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'da devlet kuran millî ruhun duygularına tercüman olmasıdır. M. Emin Resulzade tarafından kurulan ve Anadolu Türkleriyle Azerbaycan Türklerini sade, ortak edebî bir Türkçe etrafında birleştirmeye çalışan Açık Söz gazetesinin açtığı yeni yola mensup ve bu vasıta ile Türkiye'deki Millî Edebiyat cereyanının tesiri altında bulunan Ahmet Cevat, 1914-1918 yılları arasında

Kafkasya ve Azerbaycan ve-kısmen de- Türkiye'deki her hareketi yaşar, her gelişmeden etkilenir ve bunları şiirine yansıtır. Bu bakımdan Ahmet Cevat'ı okumak; bir anlamda Azerbaycan Türkünün bu yıllardaki ümitlerini, millî heyecanlarını, duygularını tanımak, öğrenmek demektir. Onun şiirlerinde sadece ülkesinin değil, kendi kaderini de adım adım izlemek mümkündür. Yine onun şiirlerinde kendini var eden idealleri talihin acı bir oyunuyla reddetmek zorunda kalışını ve bu sırada duyduğu ruhi sancılara şahit olup, feryatlarını işitmek de mümkündür.

Ahmet Cevat 5 Mayıs 1892'de Gence'nin Şemkir ilçesine bağlı Seyfeli kasabasının Mehrili köyünde doğmuştur¹ ("Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası", c.4, s. 256).

Aile olarak Mollakendli unvanıyla anılırlardı. Şairin babası Molla Mehemedeli devrinin okumuş, kültürlü insanlarından. Şairin dedesi de Güney Azerbaycan'dan göç etmiş bir ahuddur. Bu yüzden şairin babasına da aynı unvanla müracaat edilirdi. Ahmet Cevat daha sonraları bu baba-dede unvanını soyadı olarak kullanmıştır (Hesenov, 1989, s.4)

A.Cevat, okuma yazmayı henüz küçük bir çocukken babasından öğrenir. İlk tahsilini Mehrili köy mescidindeki mollahanede alan Ahmet Cevat'ın okuma yazmaya hevesi ve bu konudaki büyük kabiliyeti daha o yıllarda kendini gösterir. Şairin çocukluğunu yakından bilenlerin ifadelerine göre A. Cevat yedi yaşındayken Kur'an'ı rahatlıkla okuyabiliyordu² (Hesenov, 1989, s.4).

Henüz bir çocukken babasını kaybeder ve annesiyle birlikte Gence'ye taşınırlar.

Maddi durumları iyi değildir bu yüzden Gence'de demircilik yapan üvey ağabeyi ve akrabalarının desteğiyle 1906 yılında Şah Abbas mescidi bünyesindeki medresede okumaya başlar.

Bütün bu sıkıntılara rağmen A. Cevat okulda son derece başarılı bir öğrencidir. Maddi durumunun zayıflığı ve derslerindeki başarıları üzerine İslam Cemiyet-i Hayriyyesi'nin yoksul çocuklar için ayırdığı burstan almaya hak kazanır. Böylece biraz rahatlayarak öğrenimini sürdürür ve okulu 1912 yılında özellikle Azerbaycan Türkçesi, Rusça, Farsça, Arapça ve tarihten çok iyi dereceler alarak bitirir.³

¹ A. Cevat hakkında bilgi veren sayısı sınırlı kaynakların hemen hepsinde şairin doğum yeri Seyfeli olarak gösterilir. (A.S.E., c.4 s.256; Azerbaycan Sovet Edebiyatı, 1988 s. 24)

A. Cevat üzerinde uzun süre araştırma yapan Yazar Rehman Hesenov bu konuda şunları söyler, "...A. Cevat tercüme-i halinde Seyfeli köyündenim diye yazmıştır. Onun bu ifadesi yüzünden doğum yeri sehven Seyfeli olarak gösterilmiştir. Seyfeli kasabası, Mehrili de dahil 17'den fazla köyü bünyesinde toplamıştır. Sovyet hakimiyetinden önce Mehrili, Seyfeli köyünün, sonra ise Seyfeli kasabasının bünyesi içinde kalmıştır. Şair, bu sebepten Seyfeli köyündenim demiş olabilir. Fakat şairin yakın akrabaları, Seyfeli ve Mehrili'deki yaşlılar, şairin kapı komşuları ve oğlu Niyazi Ahundzâde'nin verdiği bilgilere dayanarak şairin Mehrili'de doğduğunu kesinlikle söyleyebiliriz" (Azerbaycan Müellimi, 24 Fevral 1984 No: 16, s. 4)

² Ahmet Cevat'ın torunu Anar Ahundzade de dedesiyle ilgili bu bilgiyi aile kaynaklarına dayanarak doğrular (Eyyub Qiyas, Edebiyat Gazeti, internet versiyonu. <https://edebiyatqazeti.az/news/muzakire/6323-anar-axundzade-67-ilden-sonra-ehmed-cavadin-emaneti-bize-catdi>)

³ Şairin Farsça ve Arapça'yı çok iyi bildiğinden yazar Gulam Memmedli de bir yazısında bahseder. Ayrıca "A. Cevat'ı düşünürken. (Azerbaycan Dergisi, 1988, Nu: 1 s. 143-145) adlı yazısında 1930 yılında bir edebî gecede A. Cevat'ın sohbet sırasında Tahran'da tahsil gördüğünü açıkladığını aktarır. Yazarın ifadesine göre A. Cevat daha önce bir makalesinde de Tahran'da öğrenim gördüğünden bahsetmiştir.

A. Cevat, I. Dünya Savaşı yıllarında Türk-Rus savaşında Kafkas cephesinde zarar gören ahaliye yardım eden İslam Cemiyet-i Hayriyyesi'nin üyesi ve kâtibi olmuştur (Hesenov, 1989, s. 7)

Rehman Hesenov'un makalesinden edindiğimiz bu bilgiye Hüseyin Baykara'nın "Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi" adlı kitabında da rastlıyoruz. Aynı kitapta A. Cevat'ın 1912 Balkan Savaşı sırasında İstanbul'da teşkil edilen Kafkas gönüllü kıtası mensubu olarak Trakya cephesinde savaştığı, savaş bittikten sonra Yusuf Akçura'nın tavsiyesi üzerine - hizmetlerini ülkesinde devam ettirmek için- Azerbaycan'a döndüğünden bahsedilir⁴ (Baykara, 1975, s. 193).

Yine Hüseyin Baykara A. Cevat'ın Türkiye'yle münasebetinin yalnız Balkan Savaşına katılmaktan ibaret olmadığını söyleyerek şu bilgileri verir: "... Yıl 1915. 1. Dünya Savaşı başlamış ve Türkiye'nin doğu bölgesi Rus Ordusu'nun işgaline; Kars ve Erzurum halkı Rus ve Ermeni kırgınına uğramıştır. Bakû'da bulunan Azerbaycan Cemiyet-i Hayriyyesi Türkiye'nin doğu vilayetleri halkına yardım etmektedir. Bu yardım ekiplerinin birinde A. Cevat da bulunuyor ve Bakû ile Kars arasında Rusların çıkardığı engellere bakmayarak mekik dokuyor yardım işlerinde çalışıyordu. "Ne Gördümse" adlı şiir bu olaylar üzerine yazılmıştır" (s. 193).

Bu yoğun olaylarla dolu yıllarda A. Cevat şiirlerini Koşma adıyla kitap hâlinde neşreder⁵. Kitap, okuyucular arasında ilgiyle karşılanır.

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türk ordusu, o sıralar İngiliz işgali altında bulunan Bakû önlerine gelir. A. Cevat, Türk ordusuna yardım için toplanan gönüllülerle birlikte Yasamal dağlarında Bakû'nun kurtuluşu için savaşır⁶ (s. 194).

28 Mayıs 1918'de Müsavat Partisi önderliğinde kurulan hükümet, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve yönetim şeklinin cumhuriyet olduğunu ilan eder.

A. Cevat, bu dönemde de canla başla çalışır makaleler, şiirler yazar. Bu şiirlerin çoğu yeni düzeni alkışlayan millî ve vatani şiirlerdir. Bu dönemde yazdığı şiirlerini Dalga adıyla kitap halinde 1919'da neşreder.

A. Cevat, bu arada Türkiye'deki siyâsî hareketleri de yakından takip eder. İstanbul'un işgali üzerine üzüntüsünü anlatan "İstanbul" adlı lirik şiiri yazar. Bu şiir mermer sineli sevgili dediği ana yurdun başkentinin yabancı eller tarafından kirletilmesinden duyulan hüznü anlatan bir mersiye'dir

27 Nisan 1920'de Azerbaycan Bolşevik Rusya tarafından işgal edilmiş, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ömrü uzun sürmemiştir.

⁴ Baykara, A. Cevat'ı yakından tanıdığını, beraber tutuklanıp aynı hücrede kaldıklarını da kitabında anlatır.)

⁵ Koşma, Bakû, Açığsöz matbaası, 1332 (1916).

⁶ Bu bilgiye A. Cevat'ın Bismillah adlı şiirinde dip not olarak rastladık. Ayrıca Muhtasar Azerbaycan Edebiyatı Tarihinde de yukarıdaki hükmü doğrular mahiyette bazı bilgiler vardır: "... Karşı devrimci ruh taşıyan şâirlerden biri de Musavat Hükümeti'nin resmî meddahi Ahundzâde Cevat idi. Osmanlı paşalarının 1918'de Azerbaycan'ı istilâ için gelmesi Cevat için büyük bayram oldu. Cevat "Bismillah" şiiriyle cihangirlerin dağlardan atılan zafer toplarına ses verdi (...) Cevat'ın Osmanlı bayrağına secde etmesi, istilâ ordusunun yürüyüşlerinden ilham alması vatanımızı hilafet Türkiyesi'ne esir etmek idealleri bütün şiirlerinde hiss olunurdu," (a.g.e.,1944, c. 2, s. 246)

İşgalden sonra A. Cevat için kâbus dolu günler başlar. Bu tarih aynı zamanda şairin dramatik sonunun başlangıcı olarak da mütalâa edilebilir. A. Cevat bundan sonraki 17 yılını baskı ve zulüm altında, kendi yaptıklarını inkâr etmeye zorlanarak geçirir.

Gördüğü bütün baskılara rağmen yine de dayanmaya çalışan şair sonunda tutuklanır, uzun süren baskı ve eziyetlerden sonra düzmece bir mahkeme kararıyla ölüme mahkum edilir ve 12 Ekim 1937'de kurşuna dizilir⁷ (Yıldırım, 1992, s. 24).

*Men Bir Turan Yolcusuyam*⁸

Bir şiirinden aldığımız yukarıdaki mısra aslında Ahmet Cevat'ın, 45 yıllık kısa hayat hikâyesinin, fikri şahsiyetinin bir özeti gibidir.

Türkiye'deki millî edebiyatın, dolayısıyla Türkçülük fikrinin tesirinde olan Ahmet Cevat, Türk dünyasının merkezi olarak kabul ettiği Türkiye'ye karşı ilgisini hayatı boyunca devam ettirmiştir. Balkan Savaşına katılmış, İslam Cemiyet-i Hayriyesi'nin faal bir üyesi olarak Doğu Anadolu'ya gelmiş yaşanan felaketi bizzat görmüş ve yaşamıştır. Türkiyedeki savaş ve katliam mağduru Türklere yardım için Bakü'de organize edilen Kardeş Kömeği (Kardeş Yardımı) kampanyasının en faal katılımcılarından biri olmuş ve yardımı Doğu Anadolu'ya ulaştıran heyetin içinde bulunmuştur.

Bu ilgi onun sadece kardeşe yardım duygusundan değil aynı zamanda Türk dünyasını bir bütün olarak düşünüp Türkiye'yi de bu bütünün kalbi, beyni, kurtarıcısı olarak görmesi nedeniyle. Bu ideali Turan ve Türkiye şiirlerine baktığımızda açıkça görürüz. Aşağıda örnek verdiğimiz şu satırlar bunu açıkça ortaya koyan delillerden sadece birisidir;

... Karşı devrimci ruh taşıyan şâirlerden biri de Musavvat Hükümeti'nin resmî meddahi Ahundzâde Cevat idi. Osmanlı paşalarının 1918'de Azerbaycan'ı istilâ için gelmesi Cevat için büyük bayram oldu. Cevat "Bismillah" şiiriyle cihangirlerin dağlardan atılan zafer toplarına ses verdi (...) Cevat'ın Osmanlı bayrağına secde etmesi, istilâ ordusunun yürüyüşlerinden ilham alması vatanımızı hilafet Türkiyesi'ne esir etmek idealleri bütün şiirlerinde hiss olunurdu" (*Muhtasar Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, 1944, c. 2 s. 246).

Bir Türkçü olarak gerek Hüseyinzâde Ali Bey'in, gerekse Ziya Gökalp'in fikirlerinden etkilenmemesi mümkün değildi. Turan şiirlerinde ve Türkiye'ye bakışında bu fikirlerin derin izlerini görürüz. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi şair Türk birliği düşüncesine sahiptir, şiirlerinde de bunu sık sık vurgular.

Şiirim

*Şiirim sınık bir Türk sazı ağıladarak tellerini,
Adak-adak gezmek ister göylüm Turan ellerini,*

*Ben bir Turan yolcusuyam elimde bir sönük meşâl (meş'el)
Aman şiirim himmet eyle aman tab'im bir kanad çal.*

⁷ Ahmet Cevat'ın torunu Anar Ahundzade Kasım 2020'de verdiği bir röportajda bu tarihi 13 Ekim olarak bildirmiştir. (Eyyub Qiyas, Edebiyat Gazeti, internet versiyonu, <https://edebiyatqazeti.az/news/muzakire/6323-anar-axundzade-67-ilden-sonra-ehmed-cavadin-emaneti-bize-catdi>.)

⁸ Ahmet Cevat, Koşma, s. 30

*Açın kalbim tomarını, bakın nedir baş yazısı;
Evvel Allah gönderendir, sonra Türkün bayatısı.*

*Turan Öyle bir mukaddes Kabe'dir ki her bir daşı
Gölgesinde düşer yere Türkün eğilmeyen başı!*

Ahmet Cevat'ın Turan ideali şiirlerinde zaman zaman değişik şekillerde işlemiştir. Bazen Turan'ı Kafkasya ve Türkiye'yi içine alan coğrafi bir kavram olarak düşünmüş bazen de Turan'ı ulaşılması hedeflenen bir ideal olarak ele almıştır: sınırları belli olmayan ancak bütün dünya Türklüğünün birleşmesi şeklinde düşünülen bir ideal. Bu, Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün yakın ve uzak mefkûreleri" düşüncesiyle paralel giden bir anlayış tarzıdır:

*Şiirim sınık bir saz ağladarak tellerini
Adak adak (adım adım) gezmek ister gönlüm Turan ellerini.*

(“Şiirim”, Koşma, 1916, s.30)

Aynı şiirin başka bir yerinde Turan'dan mukaddes bir inanç, âdeta bir din olarak bahseder. Kâbe, Müslümanların kutsal yeridir, Müslümanlar ibadetlerini Kâbe'ye yönelerek yaparlar. Turan da Türklerin mukaddes Kâbe'sidir. Türklerin hiçbir kuvvet karşısında eğilmeyen başları ancak Turan önünde eğilir:

*Turan öyle bir mukaddes Kâbe'dir ki her bir daşı
Gölgesinde düşer yere Türk'ün eğilmeyen başı*

Bu şiir, şairin Turan anlayışının beyannameyi gibidir. Her mısradaki bu beyannamenin ayrı bir maddesini okuyucuya sunar. Sanatçının Turan idealinin merkezinde ise Türkiye vardır :

*Ya Rab bilmez miydin kalemi sen de
Ki kırdın sazımın canlı telini.
Doğuyorken yeni bir ümit bende
Nice meyas ettin 'Turan' elini?*

(“İstanbul”, Dalga, 1919, s. 13-15)

Türkiye, bu kutsal ülkenin her şeyidir. O, Turan'ı kurtarmaya çalışan, ordusuyla Rusları kovmaya gelen bir kahramandır:

*Ey şanlı ülkenin şanlı ordusu
Unutmam Kafkas'a geldiğin günü.
Gelirken kovmaya Turan'dan Rus'u
Ayağını Karadeniz öptü mü?*

İstanbul'un işgali üzerine yazılmış -aşağıda da bahsedeceğimiz- bu şiirde Türkiye'nin Turan idealinin merkezi olarak düşünüldüğü, onun işgalinin Türk dünyasında büyük bir ümitsizlik ve üzüntü doğurduğu düşüncesi açıkça ifade edilmektedir.

Ahmet Cevat, Şiirim adlı yukarıdaki şiirini oldukça sade bir Türkçeyle yazmıştır. Sade Türkçeyle yazma eğilimi onun diğer şiirlerinde de görülür. Gaspıralı'nın “Dilde, fikirde, işte birlik” düşüncesi onun şiirlerinde kendini gösterir.

Mehmet Emin Resulzade bir yazısında “*Açık Söz’ün intişarıyla müsadif senelerde iki Azerbaycan şairi, milliyetperverane eserleri ile parlıyordu. Bunlardan biri Cevat, diğeri de H. Cavittir. Cevat daha ziyade Türkiye’de Emin Beyle (M.Emin Yurdakul) teessüs eden hece veznini ittihaz ederek çok hassas Türkçe şiirler yazıyor (...) Gerek Cevat’ın, gerekse Cavit’in şiirlerinde kullandıkları lisan İstanbul’un tekâmül etmekte bulunan edebî ve sade lisanıdır*” derken Ahmet Cevat’ın sanatında ve yaratıcılığında Türkiye’nin büyük rolünü de işaret ediyordu.

Meşrutiyet hareketlerinden sonra gelişen Türkçülük akımı dolayısıyla Türkiye, o dönemde henüz “Millî uyanış döneminin” yaşayan Azerbaycan için büyük bir önem kazanmıştır. Resulzade’nin de belirttiği gibi Ahmet Cevat da Azerbaycanlı diğer aydınlar gibi Türkiye’yi yakından izliyordu.

Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu’nun Azerbaycan’a girerek Azerbaycan’daki İngiliz işgaline son vermesi ve Gence’de, M.E. Resulzade önderliğinde kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetini başkent Bakü’ye taşıması sadece Azerbaycan’da değil bütün Kafkasya’da heyecan doğurmuştur.

Balkan savaşından itibaren bütün dikkatini Türkiye’ye ve Türk Birliği idealine yönelten Ahmet Cevat şiirlerinde de bu düşüncelerini sık sık dile getirmiştir.

Türkiye’nin sevinci onun sevinci, kederi onun kederidir. Doğu Anadolu’da Ermenilerce gerçekleştirilen katliamları, oradaki halkın çektiği acıları şiirleriyle duyurmaya çalışmıştır.

*Deniz derde düşer, dalgalar ağlar
Dağlar derde gelse, dumana yazık!
Sensiz öz ilinde garib kesilip
Durnalardan haber umana yazık!*

*Bir kuş okur bize sabah ezanı
Çağırmakta yola yoldan azanı
Erenler söyleyen, Allah yazanı
Duymadan yok olan imana yazık!*

*Zemzemin derdini dinleyen kardaş
Ülkende bir gönül yapmağa uğraş
Atılınca yollar Kâbe’ye bir baş
Bir gönül yapmayan vicdana yazık!*

*Gün batanda sarı bulut sarısı
Söyler, size düşmüş derdin yarısı
Ey elin hanımı, kızı, karısı
El açmış bacılar, düşmana yazık!*

Bu şiir Kardaş Kömeği kampanyasını desteklemek için yazılmıştır. Doğu Anadolu’da gerçekleşen katliamı bizzat yerinde gören sanatçının şiirdeki samimi duyguları ve derin üzüntüsü mısralarında açıkça hissedilmektedir.

Şair, Türkiye'nin acı ve sıkıntılarıyla da yakından ilgilidir demiştik. İstanbul'un işgali sırasında yazdığı şiirde yalnız Türkiye'nin değil, dünyadaki her Türk'ün payitahtı olarak gördüğü İstanbul'a ve Türklerin kırılan ümitlerine gözyaşı döker. Bu samimiyet dolu bir ağlamadır. Çünkü dünya Türklerinin ümidi Türkiye'dir. Oranın başkentinin işgali de bütün Türk dünyasında büyük bir ümitsizlik uyandırmıştır:

*Ben sevdiğim mermer sineli yarin
Diyorlar koynunda yabancı el var
Bakıp ufuklara, uzak yollara
Ağlıyormuş mavi gözler akşamlar.*

*Ah ey solgun yüzlü, dalgın İstanbul
Mavi gözlerin pek baygın İstanbul
(...)*

*Ey yolum üstünde yükselen dağlar
Gizli sevda için çırpınan deniz!
Yol verin, yol verin benim derdim var.
Kaybettim yolumu, kaldım kimsesiz
(...)*

*Bu kalbimden kopan her yanık feryad,
Çektiğim derdlerin tercümanı mı?
Yok mudur, kimseden gönlüme imdad
Bu bahtsız sevdanın son zamanı mı?
(...)*

*Yarab bilmez mi idin kalemi sende
Ki, kırdın sazımın canlı telini?
Doğuyorken yeni bir ümid bende
Nice meyus ettin "Turan" elini*

Bu şiir İstanbul'un işgalinden birkaç ay sonra yazılmıştır. Bu da şairin Türkiye'deki bütün gelişmeleri yakından takip ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye'yle ilgili şiirlerin bir bölümünde de Türk ordusuna duyulan sevgi ve minnettarlık duyguları işlenir. Türk ordusu Azerbaycan'ı hem İngiliz işgalinden kurtarmış, hem de Rus ve Ermeni baskısına karşı kollamıştır. Bu ordu Türkiye adlı ülkenin ordusundan ziyade bütün Türklüğün ordusudur, Turan ordusudur. Bu yüzden bu yüce ideal için savaşın can veren şehitlere minnet duygularıyla doludur.

*Senin koğdukların yabancı hanlar
Kurtardı ülkemi döktüğün kanlar.*

*...
Geçerken göklerden bir katar turna
Ağlar bıraktığın gözleri sorma
Bak doğru çıkmakta gördüğün rüya
Beslediğin emel bugün gülümser.*

(“Şehitlere”, Dalga, s. 35)

Yazıldıktan yüz yıl sonra bile Türk dünyasının neredeyse gayrı resmî millî marşına dönüşmüş olan “Çırpınırdın Karadeniz” şiirinde ise şair Türkiye’yi bütün dünya Türklüğü için bir kurtarıcı, toparlayıcı olarak görür:

*Çırpınırdın Karadeniz
Bakıp Türkün bayrağına
Ah diyerdin, hiç ölmezdin
Düşebilsem ayağına!*

...
*İnciler dök gel yoluna
Sırmalar düz sağ-soluna
Fırtınalar dursun yana
Selam Türk’ün bayrağına!*

(“Çırpınırdın Karadeniz”, Dalga, s. 26)

Şair bu derece sevip büyük ümitlerle bağlandığı Türkiye’ye her şeyini kurban vermeye hazırdır. Bu yukarıda da sık sık vurguladığımız Türk birliği düşüncesinin bir tezahürüdür:

*Dost elinden esen yeller
Bana şiir, selam söylesin
Olsun bizim bütün eller
Kurban Türk’ün bayrağına!*

(“Çırpınırdın Karadeniz”, Dalga, s.26)

*Atıldı dağlardan zafer topları
Yürüdü ileri asker bismillah
O, han sarayında çiçekli bir kız
Bekliyor bizleri zafer bismillah!*

(“Bismillah”, Dalga, s.21-22)

*Dimağında Çanakkale ağısı
Sen misin Türk illerinin yağısı?
İslâm dünyasını ölüm çalgısı
Ölüm ninnisiyle yakan İngiliz!*

*Sarıp Hindistan’ın cansız kolunu
Geldin bağlamaya (Turan) yolunu
Aldatıp her yerde Tanrı kulunu
İnsanları ucuz satan İngiliz*

*Bak yine karşında göksümü açdım
Bakü dağlarına al bayrak sançtım
Sen meydan okudun geldim, ulaştım
Merd değil meydandan kaçan İngiliz!*

Sen bağla her yolu süngüm tez açar

Üç ayda gelenler üç günde kaçar
Zannetme kurşunun havalı uçar
Türktür bu kurşunu atan İngiliz!
(Dalga, s.27-28)

Dağa daşa sancağını öptürüp
Duman gibi bu dağları bürüdün
Denizlere selam-resmi yaptırıp
Göklerdeki bulut gibi yürüdün!

Kardaşlığın fermanına baş eğip
Mazlumların imdadına yetiştin
Karanlıkta süngün sana yol açtı
Sen o yoldan muradına eriştin

Ey Türk senin hangi dinde olduğun
Minareye buyur bize söylesin
İşitmeyen kulaklara sesini
Esen yele buyur haber eylesin

Şu karşı ki duman çıkan bacadan
Sen gelmeden iniltiiler çıkardı
Gecikseydin mazlumların feryadı
Yeri göğü kainatı yıkardı

Yürü yürü batan günün izine
Gülümsüyor doğan güneş yüzün

(Bu parça Bakü'nün fatih askerlerine ithaf edilmiştir)
(Dalga, s.29-31)

Şehidlere

-Azerbaycan'daki Osmanlı şehitlerine-

Kalk, kalk sarmaşıklı mezar altından
Gelmiş ziyarete kızlar gelinler
Ey kervan geçidi, yollar üstünde
Her gelen yolcuya yol soran asker!

Senin koğdukların yabancı hanlar,
Kurtardı ülkemi tökdüğün kanlar!
Bak nasıl öpmekte tozlar, dumanlar
Garib mezarını ben de beraber!

*Senin kanından mı, düzlerde böyle.
Kudret bitirmiştir sayılmaz lale?!
Dost elinden koptu bir yanık nâle
Yoksa, o nâlenin ruhu mu söyler?!*

(Dalga, s.35)

Yukarıdaki şiirlerin tümünde sanatçının mili duygularını ve heyecanını açıkça hissedebiliriz.

Ahmet Cevat, Türkçü Turancı bir şairdir. Siyasi şiirlerinin dışındaki şiirlerinin sayısı da çok fazladır. Bu şiirlerde de gizli veya açık ideallerini savunmaya çalışır. Doğduğu şehir Gence'nin tabiat harikası olan Gök gölüne şiir yazarken de, Bolşeviklerin baskısıyla konuşamadığında da o Türkçüdür.

*Senin güzelliğin gelmez ki saya
Goymunda yer vardır **ıldız aya**
Oldun sen onlara mehriban daye
Felek büsatını guralı Göygöl*

(“Göygöl”, Yıldırım, 1992, s.143-144)

*Men bir aşigem ki bu çaldığım saz,
Dumanlı dağlara ses salacaktır.
Ağlattığım telde inleyen avaz
Elin hatirinde çok galacaktır*

*Gorhutmayır meni bu ganmayanlar,
İsrafil Surundan oyanmayanlar,
Gösterdiğim yola inanmayanlar,
Bu yeni dünyada ad alacaktır.*

(“Yenilere”, s.24)

Sonuç

Bu şiirlerden hareket ederek şu sonucu rahatlıkla çıkarabiliriz: Ahmet Cevat, fikri açıdan Türkçülük akımının etkisi altındadır. Sınırların sık sık değiştiği bir ülkede ve devirde yaşayan şair, siyasi alanda görülen bu kargaşada bütün Türklerin ister coğrafi ister düşünce yönünden birleştiği bir ideal aramaktadır. Bu ideal Turan idealidir ve bunu gerçekleştirebilecek olan da Türkiye'dir.

Bir fikir ve sanat insanı olarak bu düşüncesini şiirlerinde açıklamaktan çekinmeyen sanatçı bu düşüncelerinin kurbanı olmuş ve kurşuna dizilerek öldürülmüştür.

Ahmet Cevat ölümünden 18 yıl sonra, 17 Ekim 1955'de Eski S.S.C.B Yüksek Askeri Mahkemesi kararıyla kendine isnat edilen suçlardan beraat etmiştir (Ahundzade, 1989, s.22). Şairin Yenilere şiirindeki öngörüsü onu haklı çıkarmıştır. Bugün Azerbaycan Cumhuriyeti'nin millî marşının sözleri Ahmet Cevat'ındır. Yani “Ağlattığı telde inleyen avaz, Elin hatirinde çok kalmıştır ve kalacaktır.”

Kaynaklar

- Ahundzade, A. (2020, 19 Ocak). *Ədəbiyyat qəzeti*.
<https://edebiyyatqazeti.az/news/muzakire/6323-anar-axundzade-67-ilden-sonra-ehmed-cavadin-emaneti-bize-catdi>
- Ahundzade, N. (1989). Atam Ehmed Cevat. *Edebiyat ve İncesenet (gazetesi)*, (22).
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri edebiyatı araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Akpınar, Y. (1984). XX. asrın başlarındaki Azerî edebiyatına umumi bir bakış. *Türk Edebiyatı*, (123).
- Baykara, H. (1975). *Azərbaycan istiklâl mücadelesi tarihi*. İstanbul.
- Cevat, A. (1916). *Koşma*. Bakı: Açık Söz matbaası.
- Cevat, A. (1919). *Dalga*. Bakı: Açık Söz matbaası.
- Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, Cilt 4*.
- Azərbaycan Müellimi*. (1984). (16).
- Azərbaycan Sovet Edebiyatı*. (1988). Bakû.
- Hesenov, R. (1984). Ehmed Cavad yanğısı. *Azərbaycan Müellimi*, (16).
- Memmedli, G. (1988) A. Cevad'ı düşünürken. *Azərbaycan dergisi*, (1).
- Muhtasar Azərbaycan edebiyatı tarihi. Cilt 2*. (1944). Bakû.
- Resulzade, M.E. (1928). *Türk Yılı*.
- Saleddin, E. (1986). Gönüllü'de Görüş. *Edebiyat ve İncesenet (gazetesi)*, (32).
- XX. Esr Azərbaycan edebiyatı*, (1982). Bakû.
- Yıldırım, İ. M. (1992). *Selam Türkün bayrağına*.

Extended Abstract

The beginning of the 20th century marks the years of Azerbaijani literature's awakening, and the search for its national identity. After the Russian Revolution of 1905, Azerbaijani literature has been under the influence of "Turkism" through Turkey, "Islamism" through Turkey, Iran, and other Islamic countries, and contemporary political and social movements -and socialist movements towards the 1920s- through Russia.

Accordingly, representatives of these three movements appear in literature in the first quarter of the 20th century. In this period, Azerbaijani poetry develops in two directions apart from classical poetry and folk poetry: realist poetry and romantic poetry. Ahmet Cevat is one of the most important figures of national romantic poetry of Azerbaijan. What distinguishes him from his contemporaries is his giving voice to the national spirit that will establish a state in Azerbaijan on 28 May 1918.

Ahmet Cevat was born on May 5, 1892 in a village named Mehrili in Ganja. The poet's father was one of the educated and cultured people of his era. The poet's grandfather was also an ahund, migrated from South Azerbaijan. Ahmet Cevat later used this title as his surname. After the loss of his father the family moved to the city of Ganja, and he continued his education there.

Due to his financial situation and his achievements in his school, he received a scholarship from Islam Cemiyet-i Hayriyyesi. Thus, he was able to continue his education and eventually graduated from the school in 1912 with very good degrees especially in Azerbaijani Turkish, Russian, Persian, Arabic, and history. During the First World War, A. Cevat became a member and clerk of the Islam Cemiyet-i Hayriyyesi, which helped the people who suffered in the Caucasus front during the Turkish-Russian war.

It is mentioned that A. Cevat fought on the Thrace front as a member of the Caucasus volunteer troop that was formed in Istanbul during the 1912 Balkan War. Also, in 1915, he was a part of the aid team that helped the people of eastern provinces of Turkey. During these years full of intense events, A. Cevat published his poems under the title of Koşma. The book was well-received by the readers.

The government established on May 28, 1918 under the leadership of the Müsavat Party declared the independence of Azerbaijan and its regime as a republic. Ahmet Cevat wrote articles and poems in this period as well. Most of these poems are patriotic and national poems that acclaimed the new regime. He published the poems he wrote in this period under the title of Dalga in 1919.

However, the Republic of Azerbaijan did not last long. It was occupied by Bolshevik Russia on April 27, 1920. After the occupation, hard times began for Ahmet Cevat. This date can also be considered the beginning of the dramatic end of the poet. A. Cevat spent the next 17 years under oppression, and forced to deny his ideals. The poet was eventually arrested, sentenced to death after prolonged persecution, and executed on October 12, 1937. 18 years after Ahmet Cevat's death, on 17 October 1955, he was acquitted of the crimes attributed to him by the decision of the former USSR Supreme Military Court.

Under the influence of the National Literature movement in Turkey, Ahmet Cevat was involved, and affected by the developments around him, and reflected these effects into his poetry. In his poems, it is possible to follow not only his country but also his own destiny step by step.

At that time, Turkey had gained a great importance for Azerbaijan, which was experiencing its "national awakening period". Ahmet Cevat, like many Azerbaijani intellectuals, was closely watching Turkey.

With the influence of the Turkish national literature, and by extension the idea of Turkism, his interest towards Turkey -which he considered as the heart of the Turkic world- has continued throughout his life. As a Turkist, he was affected by the ideas of Hüseyinzade Ali Bey and Ziya Gökalp. In his view of Turkey we see the deep traces of these ideas. The idea of Turkish unity was frequently emphasized in his poems. He situated Turkey in the center of his Turan idea, as the saviour of Turan that will expel the Russians with its army.

He was a follower of the new path created by the Açık Söz journal, which was founded by M. Emin Resulzade in order to unite Anatolian Turks and Azerbaijani Turks around a plain and common literary Turkish. His tendency to write in plain Turkish is seen in his various poems. Gaspıralı's idea of "unity in language, idea, work" manifests itself in his poetry. This also indicates the significant role of Turkey in Ahmet Cevat's art and his creative world.